

4. Ha lassan is, de halad a Győr-Moson-Sopron megye földrajzi neveit bemutató kötetek megjelenése. Az értékes anyagot bemutató másodikat olvasva reméljük, a többit is mihamarabb megismerhetjük.

TÓTH LÁSZLÓ

## SUOMALAINEN PAIKANNIMIKIRJA

[Finn helynévkönyv]

Főszerkesztő: SIRKKA PAIKKALA

**Kotimaisten kielten tutkimuskeskusten julkaisuja 146.**

**Karttakeskus – Kotimaisten kielten tutkimuskeskus, Helsinki, 2007. 592 lap**

1. Ismertetések, recenziók szerzőjétől joggal vár el az olvasó objektív, elfogultságtól mentes ítéletet. Nem könnyű azonban az érzelmektől függetleníteni magunkat akkor, ha hozzánk közel álló, számunkra kedves tárgyról, jelen esetben tudományterületről kell véleményt alkotnunk. S be kell vallanom, hogy a finn névkutatók írásai (elsősorban EERO KIVINIEMI munkássága) nagy hatással voltak és vannak ma is kutatói szemléletem alakulására. Ez magyarázza azt az éber figyelmet és érdeklődést, amellyel a finnországi névkutatás eredményeit, fontosabb eseményeit követem. Ezzel a sok évtized óta szilárd bizalommal vettem kézbe a „Suomalainen paikannimikirja” (SuomPaik.) című munkát, amelynek az impozáns megjelenése már önmagában is csodálattal töltött el (a finn könyvpiac e remeke Jyväskylään, a Gummerus Nyomdában készült).

E mű megjelentetésével a finn névkutatók hosszú ideje fennálló, komoly adósságukat törlesztették. A finnországi névkutatás ugyanis különböző területeken magas színvonalú munkákkal büszkélkedhet, ez a kiegyensúlyozott tudományos teljesítmény pedig különösen kiemelte azt a hiányosságot, hogy sem a kutatóknak, sem a nagyközönségnek nem állt a rendelkezésére olyan összefoglaló munka, amely a helynevek eredetét és történetét tárgyalta volna. Az előttünk álló kézikönyv a helynévtörténeti és -etimológiai vizsgálatokat juttatta el a finnországi onomasztika többi kutatási területének nemzetközileg is elismert magas színvonalára. Úgy tűnik, a finn névkutatás elérkezett a nagy összegzések elkészítésének időszakába, hiszen a SuomPaik.-val szinte egy időben egy másik szintézis is napvilágot látott, amely a névkutatás egészét igyekszik átfogni: TERHI AINIALA – MINNA SAARELMA – PAULA SJÖBLÖM „Nimistöntutkimuksen perusteet” [A névkutatás alapjai] című munkája (2008; erről l. HOFFMANN 2008).

2. A finn helynévkönyv az előszóban leírtak szerint rendkívüli gyorsasággal készült el: a közös programot a Karttakeskus [Térképközpont] és a Kotimaisten kielten tutkimuskeskus [Honi nyelvek kutatóközpontja; KOTUS] 2004-ben indította útjára, és a mű 2007 végére már meg is jelent (a borító belső oldalán Finnország közigazgatási térképe pedig már a 2008. évi állapotot ábrázolja). A SuomPaik. szócikkeit harminc szerző jegyzi (monogramjukkal is vállalva saját részüket), akiknek a munkáját négy szerkesztő, a szervezésben bizonyára nem kis szerepet játszó szerkesztőségi titkár, Eeva-Liisa Stenhammar és

a főszerkesztő SIRKKA PAIKKALA irányította, de rajtuk kívül is még vagy tucatnyi szakember járult hozzá a könyv elkészítéséhez (3). Az, hogy majd félszáz névkutató hadra fogható volt e nagyszabású program sikere érdekében, már önmagában is mutatja a finnországi névkutatás erejét. E széles kutatói bázis megalapozása az 1970-es években indult meg, jórészt azzal összefüggésben, hogy a névkutatás a Helsinki Egyetemen önálló katedrát kapott. Bármilyen erős legyen is azonban ez a kutatói gárda, az előtte álló hatalmas feladatot nem oldhatta volna meg négy év leforgása alatt, ha nem támaszkodhatott volna azokra a komoly kutatási előzményekre, amelyeket a finnországi onomasztika évszázados aprómunkával felhalmozott. Ezekről az előzményekről vázlatos képet kaphatunk a könyv elején álló tanulmányok egyikéből, SIRKKA PAIKKALA írásából, amely a szótár háttérét és a finn helynév-etimológiai kutatások történetét vázolja dióhéjban (4–9).

Az etimológiai vonulatot Finnországban is az ottani onomasztika egyik alapvető, meghatározó területeként szokás számon tartani (vö. AINIALA et al. 2008: 60–70) éppúgy, mint ahogyan a magyar névkutatásnak is ez adja az erős alapjait. A finnországi kutatásokban az etimológia azonban a nálunk szokásostól eltérő hangsúlyokkal, másfajta környezetben és más műfajokban jelenik meg. Ennek oka bizonyára a magyar és a finn onomasztika eltérő kötődésében rejlik: a finnországi névkutatás korábban elsősorban a skandináv tudományosság nyomdokain haladt, s ma is vele van legszorosabb kapcsolatban, a magyar pedig leginkább a német és szláv kutatási mintákat követte. A finnországi helynév-etimológia az onomasztikán belül két fő kutatási irányhoz kapcsolódik: az egyik az ún. területi monográfiákban ölt testet, a másik pedig a nyelvi érintkezések vizsgálatában jelenik meg.

A területi monográfia (*aluemonografia*) sajátos névtani műfajnak tekinthető, amely valamely meghatározott, viszonylag kisebb terület teljes helynévanyagának a feldolgozására vállalkozik. Ezekben a munkákban az adatközlés mellett a nevek történetének és keletkezésének feltárása fontos célként jelenik meg, de többnyire együtt jár az adott terület történetének – főleg helytörténeti, településtörténeti és történeti földrajzi szempontú – bemutatásával is. Újabban gyakran tipológiai szándék is jellemzi e munkákat. E műfaj első, klasszikus alkotásának VILJO NISSILÄ Vuoksi neveit bemutató könyvét (1939) szokás tekinteni; ugyanő tette közzé a finnországi Karjala helyneveit (1975) is, a későbbiek közül pedig leginkább JOUKO VAHTOLÁNAK a Tornionjoki és Kemijoki völgyének településneveit (1980), SAULO KEPSUNAK a Pohjois-Kymenlaakso faluneveit (1981), LAILA LEHIKONENNEK a Kirvu házneveit (1988), valamint TIMO ALANENNEK a Somero és Tammela régi településneveit tárgyaló művét (2004) kell kiemelni. Megemlítendő, hogy számos ilyen témát feldolgozó munka egyetemi szakdolgozatként készült el; ezek nem kaptak ugyan publicitást, ám hogy jelentős tudományos értéket képviselnek, az bizonyítja, hogy a SuomPaik. imponálóan gazdag szakirodalmi forrásjegyzékében (534–53) jó néhány ilyen munka is megtalálható.

A nyelvi érintkezéseknek a helynévanyagban megmutatkozó hatását elsősorban finn–svéd, de újabban emellett finn–lapp viszonylatban is vizsgálják a kutatók. Gazdag irodalma van e kérdés belső, névrendszertani jellegzetességeinek, de település- és népiségtörténeti célokat is szolgál ez a kutatási irány. A délnyugat-finnországi szigetvilág helyneveit korábban KURT ZILLIACUS (1966) a svéd névrendszer felől, utóbb pedig RITVA LIISA PITKÄNEN (1985) a finn jövevénynevek oldaláról vizsgálta. A finnországi lapp helynévi szubsztrátum kutatásáról a közelmúltban ANTE AIKIO tett közzé terjedelmes tanulmányt az Onomastica Uralicában (2008).

3. A SuomPaik. elsőrendű forrása az a hatalmas helynévgyűjtemény, amelyet a KOTUS névarchívuma őriz, s amelynek fejlődéséről, bővüléséről a magyarországi szakemberek is folyamatosan tájékoztatást kaptak (pl. NISSILÄ 1970, HOFFMANN 1983, NYIRKOS 1997). A szisztematikus gyűjtőmunka már a 19. század végén megindult, igazán kiterjedt az 1960–70-es években vált, s lényegében változatlan formában és szabályok szerint zajlik ma is. A gyűjtők az egyes nevekről bőséges információkat jegyeznek fel, s az ezt tartalmazó névcédulákat iktatják be az archívum anyagába (ezekből két mintát is találunk a könyv 8. lapján). A névarchívum jelenleg mintegy 2,3 millió ilyen névcédulát tartalmaz a finnországi finn nevekre vonatkozóan, 392 ezer cédula őrzi az országban található svéd, 12 ezer pedig a lapp helyneveket. Emellett a történeti forrásokból kigyűjtött 625 ezer helynévadat gazdagítja a névtárat. A SuomPaik. forrásként használta ezen kívül a földmérési hivatal által gondozott alaptérképek névregiszterének 800 ezer helynévadatát is. Ennek alapján Finnország napjainkban is használatban lévő névkincsét hárommillióra szokás becsülni (4, 11); korábban KIVINIEMI óvatosabb becsléssel ugyan ezt a névmennyiséget az egész 20. század névhasználatára látta vonatkozathatónak (1990: 34).

Ez a hatalmas névállomány persze nem egyenletesen oszlik meg az ország területén: a sűrűn lakott térségekben jóval nagyobb a névsűrűség, mint az északi zord vidékeken. Az előszóban a finnországi alaptérképek nyolcszázézes névanyaga alapján találunk erre vonatkozó átlagszámításokat, amelyek szerint a dél-karjalai területeken négyzetkilométerenként átlagosan 4,09, Lappföldön pedig csupán 0,69 név található (11). KIVINIEMI a névgyűjtemények anyaga alapján igen szélsőséges ingadozásokról beszél, és 3–24 név/km<sup>2</sup> átlagokkal számol, megjegyezve, hogy a legészakibb területeken ez a mutató akár 1,5 alatt is lehet (1990: 35). A névanyagban nagyon gyakori az ismétlődés is: az alaptérkép nevei közül csak minden negyedik egyedi előfordulású, különösen a lakott helyek nevei között nem ritka az azonosnevűség. A leggyakoribb név e forrás szerint a *Koivula*, amely több mint 2200 esetben fordul elő; a gyakorisági lista élén álló 20 névből 18 ugyancsak *-la/-lä* képzővel alakult (*Mäkelä, Peltola* stb.), emellett mindegyik név szemantikailag transzparens (a példaként idézett nevek a 'nyírfa', 'domb' és 'mező' jelentésű szavakból valók) (11).

Ebből a hatalmas névkincsből kellett tehát a szerkesztőknek kiválogatniuk a szótár anyagát, ami az egész munka elkészítésében alighanem az egyik legnehezebb feladat volt. Határozott, objektív szempontokra és alapokra a válogatásban nemigen lehet támaszkodni, kiindulópontként leginkább az az olvasóközönség szolgálhatott, akinek a könyvet szánták: az ún. nagyközönség, s emellett a nyelvvel foglalkozó szakemberek, tanárok, egyetemisták (3). Ennek megfelelően a legfontosabb és leginkább ismert neveket kívánták a szerkesztők megjeleníteni a szótárban. Területi szempontból csakis Finnország mai határain belülről válogatták az anyagot, noha finn nevek Oroszország, illetve Svédország és Norvégia területén is használatosak az ottani finn nyelvű népesség körében. Finnországból viszont a finn mellett svéd és lapp helyneveket is figyelembe vettek: a nyelvi minősítést nem a néveredet szerint értelmezve, hanem a nyelvhasználó közösségeknek megfelelően. A helyfajták legszélesebb köre került bele a névanyagba, természeti nevek éppúgy, mint műveltségi nevek. Ezek kiválasztásában az ismertség volt az alapvető szempont, így akár például egyes sziklák, kövek vagy házak (pl. művészek, közéleti személyiségek egykori szülő- és lakóhelyeinek) nevei is szerepelnek a szótárban. Nem vették fel azonban az olyan neveket, amelyek jelentésszerkezete áttetsző, és a névben

kifejezett helyfajta jelölnek: a fent említett gyakori nevek mellett nem szerepelnek tehát a *Kivijärvi* (tkp. 'köves tó'), *Heinävaara* ('szénahegy') típusú nevek sem.

A SuomPaik. összesen mintegy 4700 helynevet tartalmaz címszóként, a neveket pedig csaknem 3800 névcikk tárgyalja. Ennél azonban jóval több hely megnevezéséről kapunk tájékoztatást – noha ugyanannak a helynek a finn, svéd és lapp nevei olykor külön címszó alatt találhatók (erről részletesebben l. alább) –, mivel egyes névalakokhoz igen gyakran több jelentés is társul: *Isojoki* például mint egy helyen fekvő folyó és település, *Emäsalo* pedig mint egymással kapcsolatban álló sziget és falu neve szerepel a szótárban. A névcikkek belsejében számos további, a névvel összefüggésben álló, a név eredetét megvilágító megnevezés is gyarapítja a szótár anyagát; e csaknem 5000 névről külön mutató (555–74) tájékoztatja az olvasót.

Úgy tűnik, a szótár a fenti válogatási szempontok miatt annál is nagyobb névsűrűségbeli különbségeket jelez, mint amit a térképi, illetőleg beszélt nyelvbéli eltérések mutatnak. Jó áttekintést nyújt erről a könyv függelékeként (575–92) megadott lista, amely településenként sorolja fel a névcikkek élén álló neveket. Ebből a jegyzékből kiténik, hogy a legtöbb (118) név Helsinki területéről való, noha a finn főváros meglehetősen kicsi (a szárazföldi része 186 km<sup>2</sup>): innen tehát átlagosan minden 1,5 km<sup>2</sup>-ről ismerhetünk meg egy-egy nevet. A nevek számát illetően a sorban a lappföldi Inari következik (93), de figyelembe kell venni, hogy ez a névanyag óriási területen, 17 334 km<sup>2</sup>-en oszlik meg, így itt átlagosan csaknem 200 km<sup>2</sup>-hez kapcsolható egy-egy név.

4. A névcikkek felépítése következetes, de nem formálisan mechanikus. A címszó után a hely lexikonszerű leírása, azaz a név denotatív jelentése áll. Ezt többnyire a név legkorábbi, illetőleg történeti szempontból legfontosabb adatai követik évszámmal, betűhív formában. Legtöbbször viszonylag részletes tájékoztatást kapunk a kérdéses hely természeti jellegéről, környezetéről, illetőleg történetéről is: a településnevek esetében megismerhetjük a településsé alakulás körülményeit, a közigazgatási jelleg változását stb. Ez a gondos történeti elemzés a területi monográfiákban kialakult módszert tükrözi, s többnyire névtani tekintetben is fontos, figyelembe veendő körülményeket emel ki a névviselő objektumok történetéből. A névcikkek névtörténeti része, amely a nevek keletkezését és változását mutatja be, általában nem is válik el élesen az objektumtörténeti leírástól. Az adatok mellett és a szövegben hivatkozások nem szerepelnek, a forrásokat és a legfontosabb irodalmat tipográfiailag is határozottan elkülönítve a névcikk végén találjuk meg.

A névcikkekről megállapítható, hogy a helynév-etimológiai szótárak általános gyakorlatához képest jóval terjedelmesebbek: a SuomPaik.-ban oldalanként átlagosan 6-7 névcikk szerepel, ami – tekintve a könyv A/4-es formátumát és viszonylag kis betűméretét – nagyjából ezer karakternyi egységeket jelent. A terjedelmet illetően persze igen nagy különbségek mutatkoznak: a 4-5 sorosak mellett vannak olyan névcikkek is, amelyek a kéthasábos oldalnak több mint a felét is elfoglalják. A részletező bemutatást nemcsak a kérdéses név fontossága magyarázhatja, mint pl. a *Suomi, Finland, Lappi, Satakunta* (tartománynév) esetében, hanem más szempontok is: a fentiekkel csaknem azonos terjedelemben tárgyalja a szótár a közép-finnországi *Laukaa* település vagy *Vammala Sastamala* városrészének a nevét is. A névcikkekben szereplő bőséges információ közérthető, mondhatni olvasmányos megfogalmazásban jelenik meg a megcélzott nagyközönség



igényeinek megfelelően, mindvégig szem előtt tartva azonban a tudományos pontosság és igényesség követelményeit.

A szakszerűség a névfajtások módszertanában mutatkozik meg legközvetlenebb módon. A nevek magyarázatának alapját az a névszemlélet adja, amely elsősorban EERO KIVINIEMI munkásságához kapcsolódóan a finnországi névkutatást az 1970-es évektől kezdődően meghatározza. Ez az iskola olyan névelemzési modellt dolgozott ki, amelynek alapja a helynevek funkcionális-szemantikai szerkezetének leírása, s a nevek keletkezését és változását is szerkezeti jegyek segítségével jellemzi. Az a hangtörténeti beállítottság, amely a magyar névetimológiát alapvetően meghatározza, a finn etimológiai vizsgálatokban kevésbé van előtérben. Sokkal nagyobb hangsúlyt kap ezzel szemben a magyarázatokban a nevek rendszertani meghatározottsága: a modern finn helynév-etimológia lényegében véve modellalapú névfajta, amely az egyes neveket minták megvalósulásaként interpretálja, s ehhez legfőbb bizonyítékként és támaszként az analóg névpéldák szolgálnak.

E szemléletből következik, hogy a nevek magyarázatában a finnországi kutatók a közvetlen névkörnyezetre megkülönböztetett figyelmet fordítanak. Egy-egy név történetét nemcsak a saját adataival igyekeznek megvilágítani, hanem a vele területileg és nyelvileg összefüggő nevek egész sorával is. A közép-finnországi *Jyväskylä* város nevének utótagja a *kylä* 'falu' jelentésű települést jelölő szó, az előtag pedig a *jyvä* 'mag' főnévvel van kapcsolatban, de nem közvetlenül, mivel a településnév a középkorból adatolható *Jyväsjoki* és *Jyväsjärvi* víznevekre (*joki* 'folyó', *järvi* 'tó') vezethető vissza, amelyek első névrésze az ottani irtásföldek termékenységére utalt. A név előtagjába a -s szerkezeti változás útján került be, s ebből magyarázható a település régebbi *Jyvä*s és ma is használatos *Jyväskylä* alakja is. Ugyanilyen gondos adatolás jellemzi a jóval kisebb jelentőségű települések névmagyarazatait is: az Észak-Savo tartománybeli *Akonpohja* öböl és falu neveként fordul elő, előtagja az *akka* 'öregasszony' genitívuszi *akan* alakjának nyelvjárási változata, a *pohja* utótag 'fenék, alj' jelentésű. A falunév nyilvánvalóan az öböl nevéből való, de a környezetében azonos előtaggal álló számos természeti név egymáshoz való viszonyát már nem egyszerű meghatározni: *Akonvesi* ('-víz'), *Akonlampi* ('-öböl'), *Akonsaari* ('-sziget'), *Akonmäki* ('-domb').

Az ezekhez hasonlóan, természeti névből alakult településnevek száma és aránya a névfajtan belül Finnországban igen magas – legalábbis a névtípus magyar nyelvterületen mutatkozó gyakoriságához viszonyítva –, ami részben a sajátos településszerkezettel, részben az ezzel összefüggő társadalomtörténeti háttérrel magyarázható. A faluvá, várossá formálódás gyakran csak egy-kétszáz évvel ezelőtt történt meg, olyan időszakban tehát, amikor a névanyag már történeti forrásokból is gazdagon dokumentálható. A finnországi helynevek ugyanis a 13. századtól kezdve fordulnak elő írott emlékekben, jelentősebb számban azonban csak a 16. századtól adatolhatók (vö. AINIALA et al. 2008: 114–9). A természeti nevekből származó településnevek névháttere tehát igen gyakran a forrásokban is kimutatható, s így a névalakulás folyamatát közvetlenül is jól lehet vizsgálni. Ezeknek a körülményeknek is köszönhető, hogy a finnországi névkutatók e fontos névtípust nagy figyelemben részesítették, ami a magyar helynevekkel foglalkozó szakemberek számára is tanulságos lehet, mivel nálunk az ilyen nevek eddig jóval szerényebb figyelmet kaptak. E névalakulási folyamat alaposabb tanulmányozása pedig a helynevek két nagy csoportjának, a természeti és a műveltségi neveknek a bonyolult kapcsolatrendszerét is segítené mélyebben megvilágítani.

5. Az olyan nevek, amelyek azonos helyen természeti névként és településnévként egyaránt használhatók, értelemszerűen egy címszó alá kerültek a szótárban, és a név denotációjának leírásában szerepel ez a többféle értelem. Az azonosnevrészeknek, másfelől pedig a többnevrészeknek azonban számos változata létezik, ami a nevek névcikkbe rendezését komolyan megnehezíti. A szerkesztők számára láthatóan nem kis gondot okozott, hogy a különböző helyeket jelölő azonos alakú neveket egy vagy több címszó alá rendeljék-e, s ugyanígy: hogyan járjanak el ugyanannak a helynek a többféle nyelvben megjelenő megnevezéseivel. Sajnálatos, hogy az előszóban erről a kérdésről egyáltalán nem esik szó.

Az alakilag azonos nevek előfordulnak közös címszó alatt sorszámmal elkülönítve (úgy, mint a közszavakat tárgyaló szótárakban a többjelentésű szavak), de megtalálhatók külön szócikkbe sorolva is (úgy, mint a homonimák), sőt a kétfajta eljárás ötvözésére is találunk példákat. Többnyire közös névcikkben szerepelnek azok a nevek, amelyek azonos eredetűek: ilyen mind az öt *Huttula*, amely *Huttunen* nevű lakóiról kapta nevét, ilyen a három *Auvila*, amely az *Auvinen* családnévből való, és a három svéd nevű *Antböle* is, amely egy személynév és a svéd *böle* 'falu' összetételéből alakult. A *Hämeenlinna* egy város és ennek vára nevéként szerepel a szótárban, s noha nyilvánvaló az összetartozásuk, mégis külön címszavak alá kerültek, amit esetleg a vár történeti jelentősége magyarázhat. Külön névcikkben szerepelnek azok a nevek, amelyek teljesen eltérő módon alakultak: a lappföldi *Laanila* hegy neve inari lapp szóból származik, az ugyanilyen nevű oului városrész viszont a *Laaninen* családnévből való. A *Halla* kainui háznév egy ugyanilyen alakú 'fagy' jelentésű szóra vezethető vissza, a tengerparti *Halla* sziget neve viszont a svédből származó *halla* 'málna' szóból ered. Külön címszó alatt szerepel a két *Kärsämäki* név is: Turku városrésze a *kärsä* 'orr(mány)' és a *mäki* 'domb' összetételéből alakult, az észak-pohjanmaai településnév viszont eredetileg *Kärsämä* alakú volt, a *kärsä* szóhoz a *-mä* képző járult, s ez csak később, analogikusan vált *mäki*-vé. A *Lappi* Lappföld finn nevéként, egy Satakunta tartománybeli település és Tampere városrészének nevéként három névcikkben szerepel a szótárban, mivel az egyes esetekben – noha mindhárom név azonos szóra megy vissza – a konkrét névadási motívum más és más lehetett, azaz a három névhez eltérő településtörténeti háttér tartozik. Hasonló megfelelést mutat a két *Lapinlahti* és a két *Alppila* név is. Ugyancsak két-két címszó alatt szerepel a két *Akonpohja*, *Malmi* és *Tevaniemi* is, bár ezek eredetében a névmagyarázat szerint lényeges különbség nem mutatkozik, s így a megfelelő névcikkek összevonása nemcsak helytakarékosabb, hanem információgazdagabb megoldás is lett volna. A *Riutta* nevek három névcikkben szerepelnek; az elsőben 3, a másodikban 2 hely külön számozással van megemlítve. A 12 *Pyhäjärvi* ugyancsak három címszó alatt áll, a harmadik névcikkben 10 különböző hely nevéként. Az olvasó számára ezek a megoldások nemigen fejthetők fel, még akkor sem, ha figyelembe vesszük, hogy a megfelelő névcikkeket néha azonos, néha különböző szerzők jegyzik. A fentiekkel kapcsolatban megjegyzendő egyébként, hogy a finn településnevek körében nem ritka az azonosnevrés, mivel a hivatalos névhasználat sem törekszik feltétlenül a különböző közigazgatási egységek területén fekvő egyező névalakok elkülönítésére úgy, ahogyan az például a magyarországi gyakorlatban megvalósul.

Az azonos vagy különböző névcikkbe történő sorolás gondja az egyes helyek különböző nyelvű megnevezéseivel kapcsolatban is felmerül, a szerkesztők az ilyen esetekben kétféle megoldást alkalmaztak. Ha a két név nyelvi története szoros kapcsolatban van egymással, a nevek közös címszó alá kerültek. Így tárgyalja a könyv a finn főváros

*Helsinki* nevét, amely a svéd *Helsingfors*-ból származik, vagy a tengerparti *Fredrikshamn* település svéd és finn *Hamina* nevét: a svéd megnevezés I. Frederik (Frigyes) király nevéből és a svéd *hamn* 'kikötő' szóból alakult, a finn név pedig e településnév utótagjának módosulásával jött létre. Egy névcikkben szerepel a lappföldi *Hammastunturi* hegy finn neve ('fog + hegy') az ugyanilyen jelentésszerkezetű lapp eredetijével, amelyből a finn alak tükörfordítással keletkezett. Arra is van példa, hogy az ilyen finnesítés nem volt sikeres, mivel a finn változat nem terjedt el: a svéd *Gumböle* mellé a finn *Kumpyöli* változatot alkották meg, ám ezt sem a hivatalos, sem a mindennapi nyelvhasználat nem fogadta be.

Az olyan különböző nyelvű névpárok esetében, ahol a nevek eredete egymástól független, a nevek tárgyalását külön névcikkekben találjuk. A régi finn főváros, *Turku* neve egy óorosz eredetű 'vásár' jelentésű régi finn szóból származik, a svéd *Åbo* pedig az *å* 'folyó' és egy régi svéd *bo* 'lakóhely, ház' összetétele. A tengerparti *Kokkola* finn neve a 'sas' jelentésű szóból *-la* helynévképzővel alakult, svéd megfelelője, a *Gamlakarleby* viszont három lexémát is tartalmaz: *gamla* 'öreg', *Karle* 'személynév', *by* 'falu'. A dzsesszfesztiváljáról nálunk is sokak által ismert *Pori* svéd neve *Björneborg*, amelynek előtagja többféleképpen is magyarázható, a *borg* pedig 'város'-t jelent. A név utótagjának az átalakításával keletkezett a *Pori* név, ahhoz hasonlóan tehát, ahogyan – mint fentebb láttuk – *Hamina* neve is; ez utóbbi és svéd megfelelője a *Pori*-tól eltérően mégis külön címszó alá került.

6. A többnyelvűség, az egyes finnországi nyelvek névrendszereinek az érintkezése a szótár tanúsága szerint igen sok néven rajta hagyta a nyomát. A fenti példák is több típusát jelzik ennek a gazdag jelenségcsoportnak a hangtani adaptációktól a tükörfordításokig. Igen érdekes megnyilatkozása ennek a kölcsönhatásnak az átvétellel együtt vagy azt követően megvalósuló reszegmentizáció, amelynek során a befogadó nyelvben új szemantikai tartalom rendelődik hozzá a név egyes szegmentumaihoz. Helsinki egyik ismert, félszigeten fekvő városrészét svédül *Skatudden*-nek nevezik, ami a *skata* 'félsziget' és az *udden* 'vminek a hegye, csúcsa' szavak összetétele. A hangzásbeli hasonlóság alapján a név elejét a finn névhasználók a *kataja* 'borókafenyő' szóval kapcsolták össze, s ehhez toldották hozzá a félsziget csúcsának jelölésére a *nokka* 'csőr, orr' elemet. *Elimäki* falu neve eredetileg a mellette fekvő tavat jelölte *Elimä* formában, amely lapp eredetű, s az *alimus* 'felső' szóból származik. A finnben a név végét azonban a *mäki* 'domb' szóval azonosították, s így vált a település nevévé.

A finnországi kisebbségi nyelvek helyneveinek elhelyezkedését külön térképek mutatják a könyv elején álló egyik tanulmányban, TONI SUUTARI írásában (12–3). Svéd nevek a déli és a nyugati tengerparton keskeny sávban használatosak, svéd és finn nevek együtt pedig ezen a területen a nyelvhatáron, illetve az itteni nagyobb településeken, de svéd nevek elsősorban az ország belsejében is előfordulnak. Az északi lapp, az inari lapp és a kolta lapp helynevek az ország legészakibb csücskében, egymást területi szempontból kiegészítve fordulnak elő, ennek déli sávjában ugyancsak finn nevekkel együtt. (A SuomPaik. lapp neveinek részletes elemzését l. KERESZTES LÁSZLÓNAK a könyvről írott ismertetésében: KERESZTES 2008.) A fenti nyelvek mellett néhány esetben orosz hatás is megmutatkozik a finnországi helynévanyagban: Kainuu tartomány *Kajaani* városának a finn neve *Kainuu* orosz nyelvű *Kajánij* alakjából való, a Délkelet-Finnországban fekvő Kotka szigeterődjét

pedig *Fort Slava*-ként ismerik; ebben a *slava* az orosz 'dicsőség' szóval azonos, s ennek felel meg a hely finnesített *Kunnia* neve is.

A finnországi helynevek, különösképpen a településnevek körében igen gyakori az a típus, amely személynévből alakult. Leginkább a *-la/-lä* helynévképző segítségével keletkeztek az ilyen nevek, de a személynév gyakran kapcsolódott össze földrajzi köznévvvel is. Vannak azonban olyan helynevek is, amelyek alakilag azonosak valamely személynévvvel. Ezek között több olyan település neve található, amelyet az alapítója magáról vagy egy hozzá közel álló személyről nevezett el. Pietari (Per) Brahe, Finnország svéd kormányzója a 17. században saját nevét adta az általa alapított városnak, amely svédül a *Brahestad* nevet viselte, ennek finn hangtani adaptációja pedig *Raabe* lett. Ugyanő a felesége vagy a svéd királynő tiszteletére egy másik alapításának a *Kristinestad* nevet adta, amely finn tükörfordításban a *Kristiinakaupunki* ('Krisztinaváros') nevet viseli, de helyben használatos a *Kristiina* forma is. *Vaasa* (svédül *Vasa*) a svéd királyi család után a 17. század elején kapta nevét, *Loviisa*-t pedig Lovisa Ulrika királynőről a 18. század közepén nevezték el. E körben – a személynévvvel azonos alakú településnevek között – azonban nemcsak emlékkállító szerepű nevek említhetők meg, hanem olyanok is, mint a *Martti* településnév vagy Jyväskylä városrésze, a *Mäki-Matti*, amely újabban keletkezett, és egy *Matti* nevű lakójának a nevét viseli a domb mögötti lakóhelyére utaló ragadványnevével együtt. Nemigen ismert az sem, hogy Finnországban templomcíméből alakult településnevek is vannak, pedig Délnyugat-Finnországban több ilyen is található, egészen a 13. századból eredeztethetően: *Maaria* Szűz Mária, *Kaarina* Szent Katalin, *Marttila* Szent Márton, *Pertteli* Szent Bertalan nevének finn megfelelőjéből való. A kelet-finnországi *Mikkeli* Szent Mihály tiszteletére emelt templomáról kapta a svédben ma is használt *St. Michel* nevét, ebből való a mai finn névalak.

A viszonylag zárt finnországi helynévállományba belekerültek azonban – többnyire metaforikus értelemben – távoli helyek nevei is. Hasonló típusú nevek nálunk is találhatóak, de e nevek jellegét is az elnevezést felhasználó nép sajátos történelmi viszonyai határozzák meg. A 19–20. század fordulóján, amikor Finnország Oroszország része volt, Tamperében és Turkuban egy-egy újonnan létesült munkásnegyedet *Amuri*-nak, illetve *Port Arthur*-nak nevezték el, mivel a telepesek az idő tájt kezdték benépesíteni a távolkeleti Amur folyó vidékét, illetve az orosz–japán háborúban az oroszok akkoriban veszítették el fontos mandzsúriai hadikikötőjüket. A számos *Amerikka* név pedig leginkább az Amerikába történő kivándorlással összefüggésben keletkezett. Lahti egyik városrészét azért nevezték el *Venetsia*-nak ('Velence'), mert árvizes területre épült, egy természetvédelmi terület pedig még a 19. században a *Sveitsi* ('Svájc') nevet kapta dombos-hegyes jellege miatt. A bibliai helynevek újbóli felhasználása sem ritka ugyanúgy, mint nálunk: az országban számos *Kaanaa* ('Kánaán'), *Kapernaumi* ('Kafarnaum'), továbbá *Egypti* ('Egyiptom'), *Jerikko*, *Jordan* található.

A 19. századi romantikus szemlélet antikvitásélménye és a görög szabadságharc iránti lelkesedés motiválta az *Arkadia* és a *Hesperia* neveket, amelyek akkoriban üdülőtérületekként kapták nevüket, ma már azonban Helsinki városrészei. Ugyanígy eredetű név az *Arabia* is, amelynek a területén később a híres porcelán- és fajanszüzem létesült. E nevet a Finnország iránt érdeklődők inkább márkanévként ismerik csakúgy, mint a híres *Iittala* üvegárukét is, amelyek egy hámei település nevét viselik. Kedvelt finn vodkamárka a *Koskenkorva*, amelyet a hasonló nevű területen épült gyárban készítenek. Alighanem a világon az egyik legismertebb márkanév napjainkban a *Nokia*, ami egy Tamperéhez közeli



kisváros nevéből való. Településnévként is másodlagos azonban, mert korábban víznév volt, amely egy prémes állatnak, a nyusznak a finn megnevezéséből alakult. Az 1860-as évektől aztán a víz mellett épült fafeldolgozó üzem neve lett, ami egy évszázad múltán is még a papír- és gumigyártásról volt ismert. A magyar gyerekek közül is egyre többen tudják, hogy a finnországi Mikulás, Joulupukki lakóhelye a *Korvatunturi* nevű hegy, amely a kolta lappból fordított finn név, és szó szerint ’fül-hegy’-et jelent, mivel a hegy két kiemelkedése állatok fülére emlékeztet. A magyarok számára kellemes emlékeket – köztük 16 aranyérmes – felidéző nevek is belekerültek a szótárba, mint például az *Olympiakylä*, *Olympiastadion* és *Olympialaituri* (’olimpiai falu’, ’stadion’ és ’kikötő’).

A szótárba olyan újabb neveket is felvettek a szerkesztők, amelyek névversenyek eredményeképpen születtek. Így kapta a nevét Espoo várostervezési szempontból világhírűvé lett városrésze, *Tapiola*: ez az erdőben épült lakónegyed a finn mitológiában szereplő erdők királyának az országáról nyerte a megnevezését. A tamperei *Kaleva* városrész nevét a finn népi eposz, a Kalevala ihlette, Jyväskylä egyetemi faluját ugyancsak névverseny alapján nevezték el *Kortepohja*-nak (’zsurló + alj, fenék’), két közeli hely, a *Kortesuo* és a *Rautpohja* egy-egy névrészből összeállítva az új megnevezést. Ezek a példák is mutatják, hogy a Finnországban nem ritkán megrendezett névpályázatokon, névversenyeken többnyire ugyanazok az elvek diadalmaskodnak – bizonyítva a finnek magas szintű névkultúráját –, mint amelyek a finn névtervezésnek is az alapját jelentik: a hagyományokhoz való minél erősebb kapcsolódás és a kommunikációban való egyértelmű és könnyű használhatóság. A finnországi törvények szerint egy-egy újonnan beépítendő terület helyneveit már akkor meg kell tervezni, amikor a rá vonatkozó rendezési tervek elkészülnek. Így fordulhatott elő, hogy a *Temppeliaukio* ’Templom tér’ már évtizedekkel korábban annak a kis térnek a nevéként funkcionált, ahol később a világhírűvé lett sziklába vájt templomot felépítették (ami viszont a térről kapta közhasználatú nevét: *Temppeliaukion kirkko* ’Templom téri templom’).

A magyarok – akár tudnak valamelyest finnül, akár nem – többnyire úgy ítélik meg, hogy a finn nyelvben igen sok hosszú szó található (ennek a benyomásnak bizonyára sokféle összetevője van). Igaz lehet-e ez a megállapítás a finn helynevekre is? A már említett alaptérképek névanyagát vizsgálva a kutatók azt találták, hogy a finn nevek átlagosan 10 karakter hosszúságúak ugyanúgy, mint a finnországi svéd helynevek, az itteni lapp nevek viszont valamivel hosszabbak: átlagosan 12-13 karakterből állnak (12). Valóban vannak a nevek között terjedelmesebbnek tűnők is: *Kynnäspäänniemi* ’könyök + fél-sziget’, *Kruunuvuorenselkä* ’korona + hegy + hát’ (nyílt tengervíz jelölőjeként), *Peuranampumapää* ’rénszarvas + lövés + fej/fő’ (lapp név finn fordításaként), de előfordul olyan is, mint az egyetlen hangból álló *Ii* településnév, amely az *Iijoki* ’Ii + folyó’ torkolatánál fekszik (a név talán egy ’éjszaka’ jelentésű lapp szóval hozható összefüggésbe). A rövidítésre való törekvés azonban jellemzi a beszélt nyelvet is: *Uusikaupunki* ’új + város’ neve például *Uki* formában is használatos, *Helsinki* pedig a szlengben *Hesaként* szerepel (ez utóbbi alakot azonban nem találjuk meg a könyvben).

7. A SuomPaik. a helynevek mellett az ezekben utótagként álló, helyfajta jelölő leggyakoribb szavakat, azaz földrajzi közneveket is felvette a névcikkei közé. A könyvben bemutatott 93 szó legnagyobb része finn nyelvű, kevesebb svéd és néhány lapp elem is található azonban közöttük. Ezek a szócikkek nemcsak azért hasznosak, mert gazdag információjukkal a szótár megfelelő helyneveinek magyarázatát további ismeretekkel

bővítik, hanem önmagukban is igen tanulságosak. Az egyes szavaknál megtaláljuk a különböző jelentéseiket, a szerzők tárgyalják azt is, hogy az egyes névfajtákban milyen arányban fordulnak elő, majd a már említett országos alaptérképek nyolcszázévezres névanyaga alapján felsorolják az adott szót tartalmazó leggyakoribb neveket, de emellett gyakran az egyedi előfordulásukat is. A földrajzi köznevek etimológiai eredetéről többnyire nem kapunk tájékoztatást, ha azonban a szó története a három finnországi nyelv közötti kölcsönzéssel magyarázható, akkor ezt is megismerhetjük a szócikkből. A szócikkek bemutatják emellett a szavak szóföldrajzi elterjedtségét is; ez utóbbit az esetek mintegy kétharmad részében térképen megjelenítve is tanulmányozhatjuk. A térképeken az egyes földrajzi közneveknek a helynevekben való előfordulását egy-egy kis ponttal megjelölve láthatjuk az alaptérképek névanyaga alapján. A *maa* 'föld(terület), mező stb.' például több mint tízezer névben fordul elő: az ország egész területén szerepel, de Közép- és Kelet-Finnországban valamivel ritkábban. A *jänk(k)ä* 'mocsár' szinte kizárólag Lappföldön él (3000 névben), amit az magyaráz, hogy a finnbe lapp jövevényszóként került be. A *nummi* 'száraz, homokos föld' viszonylag kis területen használatos Délnyugat-Finnországban (alig több mint félszáz névben), szemben az ugyanilyen jelentésű *kangas* szóval, amely 27 000 névnek alkotórésze, lényegében az egész országban, kivéve Lappföldön és ott, ahol a *nummi* szerepel. Hosszan lehetne ezeket a térképeket elemezni, az azonban minden kétséget kizáróan megállapítható a több mint hatvan ábra alapján is, hogy a földrajzi köznevek csoportja alighanem minden más szócsoporthoz képest sokkal inkább a szóföldrajzi jellegű vizsgálatokra.

A SuomPaik. nemcsak szóföldrajzi térképeket tartalmaz, hanem mintegy kétszáz, különböző korból származó, sokféle céllal készült térképet is közöl. Ezek sem csupán szemet gyönyörködtető, kalandozásra készítő illusztrációk azonban (annak is messze-mesze menően alkalmasak persze), hanem igen gyakran a nevek kialakulását, történetét megvilágító adalékok vagy éppen fontos névtörténeti adatokat tartalmazó források. A *Kaidon-selkä* nagyobb nyíltvizet (*selkä* 'hát') jelöl a Nagy-Saimaa tavon, előtagja a *Kaito* sziget nevéből való, amely viszont – a térkép ezt szemléletesen mutatja – egykori keskeny, hosszú alakjáról kapta a nevét. A térkép tanúsága szerint a lappföldi *Kaikumuora* egy fontos, keskeny vízi út, amelynek eredeti lapp neve éppen ezt a tulajdonságot fejezi ki. A Helsinkiben lévő *Hanasaari* előtagja a svéd *hane* 'kakas' szóból való (az utótag finnül 'sziget'-et jelent), a térképen pedig az is jól látható, hogy hozzá közel fekszik egy kisebb sziget, aminek viszont *Kana* 'tyúk' a neve (az efféle névadási mód – magyarul indukciós névadásnak mondhatnánk – egyébként a finnben sem túl gyakori). A szótárban egyes névviselő helyekről fotók is szerepelnek; ezek többnyire ugyancsak szemléletesen ábrázolják a megfelelő objektum névadó vonásait, mint például a *Hiukka* 'finom homok' nevű helyről készült kép, amely vonzóan homokos partszakaszt ábrázol. Csaknem félszáz település-címer is belekerült a kötetbe, mint például *Ruokolahti*-é 'nádas öböl', amely hullámzó vízen három tő nádat ábrázol, vagy a már említett *Nokiá*-é, amelyen nyuszt látható. A fentiekben kívül találunk képeket az egyes helyeknek nevet adó személyekről, állatokról és növényekről, de emellett régi újságrészletek, menetrendből való oldalak, útjelző táblák, pecsétek stb. is segítenek megérteni az egyes nevekhez fűzött magyarázatokat.

8. A SuomPaik. rendkívül színes összegző képet nyújt a finnországi helynevekről, s ezzel együtt összefoglalja az e területen elért történeti-etimológiai kutatások eredményeit is. A szerzők és a szerkesztők az egyes névmagyarázatokban is jelzik, hogy ezt

az összegzést korántsem tekintik teljesnek és lezártnak, hiszen a nevek keletkezésének megvilágításában igen gyakran nem foglalnak egyértelműen állást, hanem több lehetőséget, elképzelést is felvetnek, sőt számos esetben egyes nevekről mint teljesen felfejthetetlen, ismeretlen eredetű nyelvi elemekről szólnak. A szerkesztők az előszóban határozottan megfogalmazzák azt a reményüket is, hogy könyvük meg fogja pezdíteni a finnországi helynév-etimológiai kutatásokat. Ezt a várakozást megalapozottá teszik más nyelvek tapasztalatai, többek között a magyaré is: KISS LAJOS „Földrajzi nevek etimológiai szótára” (1988) című munkája ugyanis kétségkívül újabb lendületet adott az egész magyar onomasztikának. A „Suomalainen paikannimikirja” emellett bizonyára tovább emeli az amúgy is igen magas szintű finnországi általános névkultúrát is.

### Hivatkozott irodalom

- AIKIO, ANTE 2008. The Study of Saami Substrate Toponyms in Finland. *Onomastica Uralica* 4: 159–97.
- AINIALA, TERHI – SAARELMA, MINNA – SJÖBLOM, PAULA 2008. *Nimistöntutkimuksen perusteet*. Helsinki.
- ALANEN, TIMO 2004. *Someron ja Tammelan vanhin asutusnimistö: nimistön vakiintumisen aika*. Somero.
- HOFFMANN ISTVÁN 1983. Helynévkutatás Finnországban. *Magyar Nyelvjárások* 25: 79–90.
- HOFFMANN ISTVÁN 2008. Terhi Ainiala – Minna Saarelma – Paula Sjöblom: *Nimistöntutkimuksen perusteet* [A névkutatás alapjai]. *Magyar Nyelvjárások* 46: 217–25.
- KEPSU, SAULO 1981. *Pohjois-Kymenlaakson kylännimet*. Helsinki.
- KERESZTES LÁSZLÓ 2008. Sirkka Paikkala (päätoim.): *Suomalainen paikannimikirja*. *Folia Uralica Debreceniensia* 15: 188–201.
- KIVINIEMI, EERO 1990. *Perustietoa paikannimistä*. Helsinki.
- LEHIKONEN, LAILA 1988. *Kirvun talonnimet: karjalaisen talonnimisysteemin kuvaus*. Helsinki.
- NISSILÄ, VILJO 1939. *Vuoksen paikannimistö*. 1. Helsinki.
- NISSILÄ, VILJO 1970. *Das finnische Namenarchiv als Sammel-, Sprachpflege- und Forschungszentrum*. In: KÁZMÉR MIKLÓS – VÉGH JÓZSEF szerk., *Névtudományi előadások II. névtudományi konferencia 1969*. *NyudÉrt.* 70. Budapest. 32–5.
- NISSILÄ, VILJO 1975. *Suomen Karjalan nimistö*. Joensuu.
- NYIRKOS ISTVÁN 1997. A finn névkutatásról. In: B. GERGELY PIROSKA – HAJDÚ MIHÁLY szerk., *Az V. Magyar Névtudományi Konferencia előadásai*. MNyTK. 209. Budapest–Miskolc. 491–8.
- PITKÄNEN, RITVA LIISA 1985. *Turunmaan saariston suomalainen lainanimistö*. Helsinki.
- VAHTOLA, JOUKO 1980. *Tornionjoki- ja Kemijokilaakson asutuksen synty*. Rovaniemi.
- ZILLIACUS, KURT 1966. *Ortnamnen i Houtskär*. Helsingfors.

HOFFMANN ISTVÁN